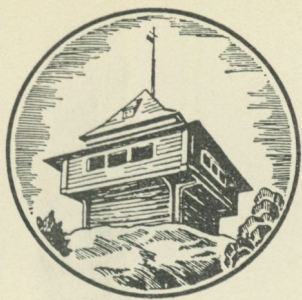

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1944**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1944

Redaktion:

SIGURD WALLIN • GÖSTA BERG • SIGFRID SVENSSON

Omslaget: "Josua slår de fem Amoreers konungar. Josua Bok 10 Cap." Detalj ur bonad målad av Anders Pålsson, Trönninge socken, Halland. Nordiska museet 58,191 b.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1944

Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

KERAMIKEN I DEN CLARHOLMSKA GÅVAN

av Arvid Beckström

Karlstadspojken Per Clarholm (f. 1860) började redan såsom med. kand. att samla konstföremål. 1897 blev han överläkare vid länslasarettet i sin fädernestad och flyttade 1905 med sin hustru in i den nya styresmannabyggnaden på det vackra område nära Klarälven, dit länslasarettet då förflyttats. Rekreationen i hans stora praktik såsom högt uppskattad kirurg var samlandet: på resor inom och utom landet, ej minst på auktioner i Värmland, inköpte Clarholm framför allt möbler, keramik och Napoleonica. Hur hemmet och dess samlingar tog sig ut 1919 och 1934 har skildrats av respektive Mary Nathorst i Svenska hem och Ernst Malmberg i Svenska slott och herresäten. Vid avskedstagandet från sin befattning inköpte Clarholm den gamla herrgård, Alster, där Gustaf Fröding den 22 augusti 1860 sett dagens ljus, och överflyttade dit 1928 sitt dyrbara hem, där han avled den 8 juni 1942.

Den som haft glädjen att se Per Clarholm både i hans hemmiljö, såväl i centrallasarettets läkarbostad som på Alster, och på resor i familjens inventiösa bil samt i utlandet kan vittna om, med vilken personlig entusiasm, ja frenesi, han upplevde varje nyförvärv. Hans synpunkt var ej den kräsne raritetssamlarens eller museimannens, det för honom avgörande vid ett inköp var föremålets paranta, dekorativa egenskaper eller dess personhistoriska värde.

Den donation, som doktorinnan Elin Clarholm, f. Treffenberg, vid fullgörandet av sin mans ofta uttalade önskningsar

Bild 1. Flat tallrik av ostindiskt s. k. jesuitporslin. Diam. 22,7 cm. Nordiska museet 227,599.

överlämnat till Nordiska museet, utgör stora delar av samlingarna på Alster, framför allt keramik och Napoleonica. Denna donation har ställts upp såsom en sluten enhet i två oanvända rum på Tyresö slott och är sedan sommaren 1943 tillgänglig för besökande på de tider Tyresö i övrigt är öppet.

Donationens keramik består av 466 pjäser, som så fördela sig: ostindiska 249 st., franska 117 st. (därav Sèvres 39 och Schoelcher 76 st.), svenska 79 st. (Rörstrand 76, Marieberg 2 och Gustavsberg 1 st.), danska 15 st. samt 6 st. av mer svårbestämbar härkomst, några av porslin, några av holländsk(?) eller nord-tysk(?) fajans.

Det ostindiska porslinet, som här utgör mer än hälften av keramiken, och som nästan helt faller under kategorien hushållsporslin, visar ett flertal av 1700-talets föremålstyper inom detta område: bålar, krukor, kannor, terriner, skålar, fat och tallrikar med dekor av ornamentik, blommor, bambuträd, insekter, landskap med pagoder m. m. i koboltblått, i allehanda emaljfärger eller i tusch. En tallrik visar en galant scen i sepia, rött och guld, möjligen efter ett stick. Fem andra tallrikar (tre djupa och två flata) äro s. k. jesuitporslin; dylika ha dekorerats

med bibliskt motiv, som ofta hämtats från något europeiskt kopparstick — här ses Kristi uppståndelse i sepia och guld, bild 1.

Sèvres representeras av ett antal servisdelar: tallrikar och koppar med fat. De flesta bära Louis Philippes krönte monogram och stämpeln "Chateau des Tuileries", några äro från 1844, andra från 1846. Från åren 1867—1870 äro några i guld och färg dekorerade tallrikar, ett fat och en kopp med fat och lock; de bära ett krönt N både i dekoren och signeringen.

Av betydligt större intresse är emellertid en dessertservis från en annan parisfabrik, bild 2—4. Den består av 76 pjäser: tre päronformiga urnor (för glass?) med en lös inre skål och en lös skål ovanpå, runda skålar (lägre och högre), genombrutna fruktskålar på fot, avlånga strösockerskålar på fot och med lock, sex- och åttssidiga fat samt 52 st. flata tallrikar. Av dessa pjäser äro de flesta signerade med namnet "Schoelcher" i guldskrift; andra signeringar äro "S", "Schoelcher / a Paris", "Schoelcher/Boulevard/Italiens", "Schoelcher/Boulevard/Italiens / Paris" eller på en tryckt lapp: "Schoelcher / Fabricant de Porcelaine / Boulevard Italien / au coin de la rue Grange-Batelière".¹

Dekoren utgöres av lister med bladornamentik, allt i bleu de roi och guld — färger, som stå briljant sinsemellan och mot det vita porslinet, där detta får komma till synes (en sockerskål och en tallrik äro avbildade i Hannovers Keramisk handbok, II: 2 sid. 346).

Servisen härstammar från en fabrik, som lär ha grundats omkring 1770 vid Rue Faubourg Saint-Denis i Paris av Pierre-Antoine Hannong, en av de tre kända keramikerna från Strassburg. Den bytte flera gånger ägare och fick från 1770-talets

¹ Nordiska museet äger genom förvärv hos en konsthandlare i Stockholm 1895 en bägarformad kopp på fot med fat (inv. n:r 81,119). Koppen är signerad med röd skrift: "Schoelcher / a / Paris" och har på en sida en uppstående grepe och på motsatt sida såsom medaljong Karl Johans porträtt i halvfigur i tusch. Konungen bär serafimerorden, som han fick 1810, och svärdsorden. Koppen är inuti helförgylld och på utsidan dekorerad guld i guld. En utsparat vit pärlkrans löper kring koppens utsida ovanför medaljongen och inne på fatet för koppens placering.

Bild 2. Urna (för is?) med en nedhängande inre skål (för glass?), vars övre kant synes över urnan, samt med en skål ovanpå (för frukt eller konfekt?). Signerad under foten Schoelcher samt med den tryckta lappen (se texten). Höjd 35 cm. Nordiska museet 227,514.

mitt intill revolutionen sitt namn efter sin beskyddare greven av Artois (1824—1830 fransk konung, Karl X). År 1800 nämnes fabriken såsom tillhörande en viss (Marc?) Schoelcher; den tycks då också ha flyttats till ett annat kvarter. 1803 heter det om fabriken: "man gör där målningar efter den allra nyaste smaken och alla fonder i starkeld t. ex. blått etc." På en utställning 1819 i Louvre fick fabriken silvedmedalj. I samband därmed skrev Annales de l'industrie: "Porslinet från Schoelchers manufaktur (fabrik), som är en av de förnämsta i Paris, utmärker sig för formernas skönhet, färgernas livlighet och ornamentens elegans". Omkring 1815 associerade Schoelcher sig med en son (signering: "Schoelcher et fils"); denne tycks 1820 helt ha övertagit rörelsen. 1820 kallar sig fabriken "manufacture de Monsieur et de Madame la Duchesse de Berry", men lär redan 1828 ha slutat sin verksamhet, trots att den då ståtade med ti-

Bild 3. Sockerskål, signerad under botten: Schoelcher/Boulevard/Italiens. Höjd med lock 19,5 cm. Nordiska museet 227,518.

teln "fournisseur du Roi et de Madame" (kungen var ju redan såsom greve av Artois dess gynnare).

Clarholm hade ropat in servisen för sammanlagt 2,576 kr. på en auktion den 14 april 1921 hos Bukowski (n:r 289—305). N:r 292 och 295 (vardera två föremål) inropades av andra personer, men 292 inlöstes efter auktionen av Clarholm; och av de 53 inropade tallrikarna (ursprungligen 5 dussin?) hade det vid överlämnandet 1943 blivit 52. Servisen hade senast tillhört fru Katarina Helena (Kate) Michæelson; hennes far var Carl David Arfwedson, äldste son till Carl Abraham Arfwedson, kompanidirektören och grosshandlaren. Familjetraditionen förtäljer, att staden Paris skall ha överlämnat Schoelcher-servisen såsom hedersgåva till Bernadotte, då denne vid kejsardörets upprättande 1804 blev marskalk av Frankrike, och att hans maka skall ha skänkt den till Carl Abraham Arfwedson i tack-samt minne av deras ungdomsvänskap i Marseille i början av 1790-talet. Att framlägga bindande bevis för denna romantiska proveniens är emellertid ej så lätt. Att drottning Desideria under sin mans livstid skulle skänkt bort en konungen så personligt

tillhörig föremålsgrupp, är väl knappast tänkbart. I Karl Johans bouppteckning 1844 återfinnas serviser ganska summariskt förtecknade under rubriken "Diverse lös egendom". Den enda, som där skulle kunna åsyfta Schoelcher-servisen, är en "fransysk bordservis med guld och målningar", bestående av ej mindre än 600 tallrikar och 82 andra pjäser. Men med "målningar" avses väl snarare landskap eller figurer (porträtt) än Schoelcherska bladornament. Och skulle ej Schoelchers strålande bleu de roi ha omnämnts i en aldrig så summarisk beskrivning? Åsyftas emellertid trots allt här i bouppteckningen den Bernadotteska marskalksservisen, måste då den Arfwedsonska dessertservisen ha brutits ut såsom en del av denna stora servis, som sedan till vissa delar borde skymta i den k. husgerådskammarens nuvarande bestånd, vilket dock ej är fallet. Carl Abraham Arfwedsons bouppteckning 1861 upptager emellertid otvetydigt Schoelcher-servisen under rubriken "En dessertervis av blått och vitt porslin", bestående av 56 tallrikar (alltså 3 tallrikar mer än 1921) och 26 andra pjäser (de tre urnorna uppfattas här såsom "blomstervaser"). Servisen värderas i sin helhet till 100 kr. (!), och ej med ett ord antydes någon högtidlig proveniens. Någon bouppteckning efter sonen Carl David Arfwedson, som dog 1881 i Wiesbaden, har beklagligtvis ej kunnat uppsparas.

I den Clarholmska samlingen ingå vidare prov av skiftande värde på tillverkningen vid de svenska fabrikerna. Rörstrand representeras av flintporslin från 1700-talets allra sista år och från 1800-talets förra hälft. Särskilt kan nämnas en servis på 50 pjäser med en grön bård såsom enda färginslag. Den inropades av Clarholm 1921 på en auktion och hade tidigare tillhört generalmajor Carl Cederström († 1842) på Bråte i Värmland och hans familj. Om Berthevins tid vid Marieberg i slutet av 1760-talet vittna två fajansurnor med lock, skönt dekorerade med plastiska blommor och blad i naturalistiska färger. Och från Gustavsberg finns en intressant tallrik, som i tuschtryckt halvfigur visar den norske prästen och skalden Petter Dass; på brädden ovanför honom läsas de tre första raderna i inled-

Bild 4. Skål, signerad under botten: Schoelcher. Höjd 9 cm.
Nordiska museet 227,517.

ningen till hans berömda skildring av Nordnorges natur och folk, "Nordlands Trompet":

"Vær hilset, I Nordlands bebyggende Mænd,
Fra Verten i Huset til trælende Svend,
Vær hilset, I kofteklæd Bønder!"

och på brädden nedom honom läses hans namnteckning, bild 5. Petter Dass, vars far var en till Norge inflyttad skotte vid namn Peter Don Dass eller Dundas, föddes 1647. Prästvigd vid årsskiftet 1672—1673, verkade han först såsom kapellan i Nesne och från 1689 till sin död 1708 såsom sockenpräst i Alstahaug. Vid 37 års ålder blev han avmålad; porträttet hänger eller har hängt i Melhus kyrka (två mil söder om Trondheim) och återfinnes såsom försättsplansch i första delen av hans Samlede Skrifter. Från denna plansch har Gustavsberg tydligen lånat både bilden och namnteckningen. Tallrikens inpressade signering visar över ett ankare det i halvcirkelform böjda "Gustafsberg" och däröver siffran 78 samt under ankaret ett stort Ö. Med all säkerhet betyder 78 år 1878 (Dass samlade skrifter utkommo 1874—1877) och Ö formarens initial. Gustavsberg hade på 1870-talet stor export på Norge; 1882 utkom på norska

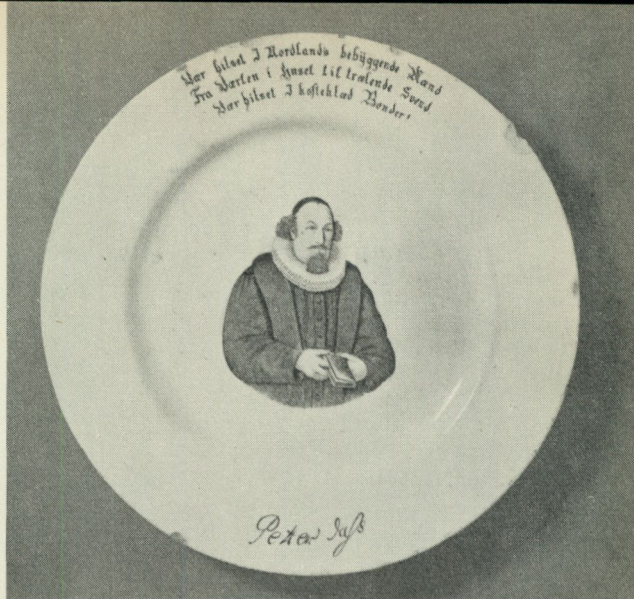
språket en priskurant "over J. F. A. Költzows en gros-salg for Norge av stentöi fra Gustafsbergs porslinsfabrik".

Slutligen ingingo i den Clarholmska donationen 15 tallrikar "Flora Danica" från den k. porslinsfabriken i Köpenhamn, bild 6—7. Alla ha en mycket fint spetsnaggad ytterkant; en del ha en cirkelrund ytterkontur och en hel brädd, medan några ha en i tolv pass vågig ytterkant med en genombruten bård på bräddens mellandel. De tyckas alla vara tillverkade under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Som man ofta hör talas om "Flora Danica", kan det vara på sin plats att här säga några ord om denna imponerande och egenartade tillverkning.

Kronprins Frederik (VI) beställde 1790 av fabriken en servis för 80 kuvert, vilken lär ha avsetts såsom gåva från danska regeringen till Katarina II av Ryssland. Då emellertid Katarina avled redan 1796, kvarblev den ännu ej färdiga servisen i fabriken, och 1797 utvidgades beställningen till 100 kuvert. I juli 1802 kom dock order, att färdigställandet skulle avbrytas, och under loppet av 1803 levererades vad som fanns färdigt: på Kristian VII:s födelsedag den 29 januari lär dessertservisen använts för första gången, och i oktober överfördes den övriga delen av den väldiga servisen till Rosenborgs slott. Tyvärr skifta uppgifterna om servisens storlek vid skilda tillverkningsetapper — en specificerad förteckning av den 20 januari 1803 (i *Nyt Tidsskrift for Kunstindustri*) ger vid sammanräkning det beskedet, att servisen då bestod av 1.817 "stykker" (ej 1.802), avsedda för 100 kuvert så när som på 93 pjäser, som ej hunnit bli färdiga, och att man arbetat efter 81 olika form-modeller (flera typer avbildade hos Hannover och Hayden).

Under ledning av den skicklige nürnbergaren J. Chr. Bayer (f. 1738, d. 1812) utfördes dekorationen, vars huvudmotiv var den danska floran sådan den återgavs i det monumentala verket "Icones plantarum Floræ Danicæ". Detta verk med sina kolorerade gravyrer började utkomma 1761 efter en plan av G. C. Oeder och avslutades ej förrän 1883, då det omfattade 18 folio-volymer, vardera med tre fasciklar, som var och en hade sitt tryckår och innehöll 60 gravyrer. Bokverket *Flora Danica*

Bild 5. Flat tallrik, signerad på undersidan: 78 Gustafsberg Ö. Diam. 22,5 cm. Nordiska museet 227,579.

innehöll alltså ej mindre än 3.240 gravyrer med en dansk ört (eller svamp) på varje blad eller tabula (Tab.), som det ständigt heter i denna flora. 1887 utgav slutligen arbetets siste redaktör Joh. Lange på latin en historik och översikt av hela verket: Nomenclator "Floræ Danicæ". I olika perioder under både 1800- och 1900-talen har fabriken tillverkat Flora Danica-pjäser i mer eller mindre nära anslutning till förebilder i det stora Floraverket. Då den kungliga Flora-servisen påbörjades, hade 16 fasciklar (960 Tab.) redan utkommit, och då denna servis avslutades 1802, förelågo 21 fasciklar (1.260 Tab.). Servispjäserna bära oftast på undersidan en påskrift, som omtalar växtens latinska namn samt gravyrens (Tab.) och fascikelns (F.) nummer i Floraverket.² Detta förhållande skulle skänka ett gränsår vid dateeringen — om man nämligen visste, huruvida man i fabriken endast arbetat efter de tryckta gravyrerna. Det är märkligt, att ingen dansk forskare ägnat Flora Danica-tillverkningen en uttömmande monografi, som, så långt möjligt är, gäve svar på

² De Clarholmska pjäserna ha haft till förlagor: Tab. 31, 101, 326, 338, 378, 446, 555, 677, 721, 834, 1180, tryckta före 1802; och Tab. 1453, 1764, 2298 och 2541, tryckta efter 1802.

Malva rotundifolia.
Fl. Danic. Tab. D. 13.
F. 13.

Bild 6. Påskrift på undersidan av tallriken bild 7. Förebilden till tallrikens malva har alltså varit Tab. 721 i floraverket; denna gravyr ingick i fascikel 13, som trycktes 1778.

den rad problem, som ännu vidhänger flertalet Flora Danica-pjäser: Vilka pjäser finnas kvar av den kungliga servisen dels på Rosenborg (i Porcelänskabinettet och tidigare även i sal 13, kallad "Rosen"), dels i silverkammaren i Christiansborgs slott för bruk i den k. hovhållningen? Vad kan vara spritt utanför Danmark av nämnda servis? Vilka förebilder ur floraverket ha kommit till användning? Arbetade fabriken efter de ett visst år tryckta gravyrerna eller hade man tillgång till originalteckningarna, som ju kunde legat färdiga i decennier, innan de nådde tryckpressen? Upptogs under 1800- och 1900-talens Flora Danica-tillverkningar motiv, som ej kommit till användning för den kungliga servisen (dylika pjäser behöva ju då ej gå under namnet kopia)? Hur nära följde de olika målarna sina förlagor? O, s. v.

Av originalteckningarna till floraverket, vilka under 1700-talet utfördes först av M. Rössler och senare av C. F. Müller, lära de 60 till den 10:de fascikeln (Rössler) finnas kvar (i Botaniska biblioteket i Köpenhamn).

Av själva den kungliga servisen förvaras c:a 650 pjäser på Rosenborg (150 st. utställda, de övriga magasinerade). Några pjäser ägas av Frederiksborgs museum, några ha deponerats i Kunstindustrimuseet och i Nationalmuseet (Köpenhamn). Ute i den förnämliga porslinssamlingen på Gisselfeld (Danneskiöld-Samsøe) finnas dessutom några pjäser av servisen.

Vid några tillfällen (på 1860-talet och mellan åren 1902—1906) ha pjäser ur den kungliga servisen kommit ut ur Danmark. Vårt Nationalmuseum äger t. ex. en blomsterkorg och en (tillhörande?) tallrik (Tab. 968, tryckt 1790), vilka lära ha

Bild 7. Flat tallrik, Flora Danica, signerad på undersidan med k. porslinsfabrikens i Köpenhamn märke (en krona över tre våglinjer) samt med en påskrift se bild 6. Diam. 25,3 cm. Nordiska museet 227,544.

skänkts till Karl XV vid dennes besök 1862 i Danmark; i samband med en bankett på Fredensborg lär just, enligt J. J. A. Worsaae, Flora Danica-servisen spelat en viss roll. Även Kulturen i Lund äger enligt Sven T. Kjellberg en tallrik ur den kungliga servisen (Tab. 492; avbildad i Kulturens årsbok 1938 sid. 38). Nordiska museet äger tre Flora Danica-pjäser: två runda tallrikar och ett avlångt fat (inv. n:r 46,274—276). Både i utseende och proveniens (de inköptes 1885 hos en köpenhamnsk konsthandlare, som inropat dem på en auktion efter en dansk kammarherre) finnes åtskilligt, som talar för att dessa tre föremål (Tab. 27, 731, 851) kunna ha tillhört den kungliga servisen. Av senare tillverkning finns en utomordentligt ståtlig och typrik servis hos hertigparet av Västergötland.

Och nu blommar den Clarholmska keramiken såsom dekorativt färgrika gobelänger med ostindiska, franska, svenska och danska inslag på väggarna i ett Tyresörum med all dess slottsstämning.

TRYCKTA KÄLLOR:

- W. Burton: A general history of porcelain, I—II, 1921, II, sid. 19—22.
de Chavagnac—de Grollier: Histoire des manufactures françaises de porcelaine, Paris 1906, sid. 479—488; 732.
P. Christensen: Flora Danica, i Nyt Tidsskrift for Kunstindustri, Köpenhamn 1935, sid. 152—153.
Kr. Elster: Norsk litteraturhistorie, Bd I; här reproduceras ej blott Dass-porträttet i Melhus, utan även, i färg, en variant härav i Guldalens kyrka.
A. E. Eriksen: Petter Dass's Samlede Skrifter, Kristiania 1874—77, del 1.
E. Hannover: Keramisk handbok, II: 1 och 2, Stockholm 1924.
A. Hayden: Royal Copenhagen porcelain, London 1911, sid. 201—232.
K. Madsen: Den kgl. Porcellænsfabrik i Tidsskrift for Kunstindustri, Köpenhamn 1893, sid. 54; 105 o. f.
G. C. Oeder m. fl.: Icones plantarum Floræ Danicæ, 1761—1883.
G. Upmark—L. Loostrom: Konung Carl XV:s konstslöjdsamling, Stockholm 1883, sid. 82.
J. J. A. Worsaae: Optegnelser om Rosenborg-samlingen 1858—1883, Köpenhamn 1886, sid. 43—44.

Dessutom har jag att tacksamt erkänna uppgifter från museumsdirektör Vilh. Slomann, Kunstindustrimuseet i Köpenhamn, från direktören för Rosenborgs-samlingen, Köpenhamn, från Den ikonografiske kommisjon for Norge, Oslo, samt från fru Carin Lindskog, Stockholm, som förbereder en studie över Gustavsbergfabrikens historia.